

Pedagogická a humanitární činnost Ludwiga Augusta Frankla (1810–1894)

Autor: Jan Županič

Abstract

The pedagogical and humanitarian activities of Ludwig August Frankl (1810–1894). – The article deals with the pedagogical and humanitarian pursuit of Ludwig August Frankl. Frankl was an active member of the Viennese Jewish community, which in 1850 appointed him a chairman. In 1856 he made a great trip to the Orient. In Jerusalem he founded a school and a charitable institution intended, among other things, for the blind. After his return, he began to intensively engage himself in humanitarian activities, especially protection and care for the blind. Since the beginning of the 1860s, he worked with the Viennese Institute of the blind and succeeded in accepting Jewish pupils since 1871/72.

Keywords: Ludwig August Frankl, history, special pedagogy, Institute for the Blind, charity

Klíčová slova: Ludwig August Frankl, historie, speciální pedagogika, ústav slepců, dobročinnost

Po staletí spočívala péče o potřebné na bedrech církve a soukromníků, zejména z řad bohatých aristokratů. Jejich chápání světa odpovídal i obraz štědrého mecenáše, a to nejen církevních institucí, ale také charitativních a školských ústavů a špitálů, pro které mnohdy byly vytvořeny velkorysé nadace.¹ Toto, můžeme říci konzervativní vnímání okolního světa, bylo zásadním způsobem narušeno josefínskými reformami a především výnosem o zrušení nevolnictví z roku 1781. Migrace osob z přelidněného venkova do měst, které naopak postrádaly pracovní sílu, nástup průmyslové revoluce, rychlý rozvoj manufaktur a s tím související vznik dělnictva coby sociální skupiny, postavily evropskou společnost před zcela nové problémy a otázky.

Až do 20. století byly příjmy státu ve srovnání s dnešním stavem výrazně omezené a kromě příjmů z nepřímých daní (zejména za sůl, alkohol a tabák), byly tvořeny přímými daněmi, které ale platil jen zlomek populace a jejich výše jen vzácně překročila několik procent vyplácené mzdy. Tyto příjmy byly používány především k pokrytí nákladů na chod státní administrativy a fungování armády, přičemž jakékoli mimořádné výdaje (např. územní expanze, náklady na námořní zbrojení, budování drah atd.) nebezpečně ohrožovaly stabilitu státu.

Stát proto získával nezbytné finance především ze spotřební daně, jež neúprosně zatěžovala většinu obyvatelstva a vedla k citelnému zvyšování cen. Zdražování vyostřovala i celní politika, protože Uhry prosadily v zájmu svých zemědělců vysoká cla na dovážené

¹ Jednu z nejznámějších představuje akt Františka Antonína hraběte Sporcka, kterou přeměnil své panství Choustníkovo Hradiště na špitální nadaci, či školská nadace Jana Petra hraběte Straky.

potravin y a diktovaly ceny masa, cukru a kůže. Není divu, že za takové situace stát sociální problematiku vůbec neřešil a plány na vytvoření ústředního úřadu pro sociální správu byly v Rakousku realizovány až těsně před rozpadem monarchie.

Riziko sociálních otřesů bylo ale značné a postupem času stále sílilo, jak ostatně ukázala i revoluce roku 1848. Stát proto začal stále více podporovat stále častější soukromé aktivity neurozených jedinců, kterým nabízel společenskou prestiž výměnou za jejich aktivity v humanitární oblasti. Postupně vybudoval celý systém ocenění sahající od záslužných křížů, přes čestné tituly radů až k řádům a šlechtickým titulům.

Již ze starší doby je znám „obchod“, který uzavřel císař Josef II. s Karlem Josefem hrabětem von Palm und Gundelfingen. Tento muž, jeden z nejbohatších aristokratů habsburské monarchie, byl neobyčejně ctižádostivý, ale k řádnému společenskému vzestupu mu zřejmě chyběly schopnosti a píle. Byl sice c. k. komořím, ale těch byly desítky, hesensko-kasselský landkrabě Fridrich II. mu udělil řád *Zlatého lva*, habsburské *Zlaté rouno* však nikdy nezískal. Knížecí titul, vrchol šlechtické hierarchie, se ale nezdál být tak daleko. Císař Josef II. však váhal. Neshledával u hraběte žádné významné vojenské ani civilní zásluhy, které by byly důvodem k jeho povýšení a to přesto, že Palm již roku 1771 věnoval 200 000 zlatých na podporu chudých dětí vojáků a roku 1777 dalších 40 000 na vydržování škol v Horních a Dolních Rakousích.

Karel Josef byl ale ochoten podpořit svou žádost dalšími finančními „argumenty“. Udělení knížecího titulu se tak změnilo v regulérní obchod. Zajímavým svědectvím přitom jsou dochované císařovy instrukce pro nejvyššího kancléře Leopolda hraběte z Kolowrat z roku 1783. Josef II. tehdy sice oficiálně odmítl Palmovu nabídku na založení fondu pro chudé ve výši 250 000 zlatých, prostřednictvím Kolowrata však hraběti doporučil nabídku zvýšit na půl milionu zlatých k založení nalezince a špitálu. Palm souhlasil a o několik dní později vytoužený knížecí titul opravdu získal.²

Z dnešního pohledu je s podivem, jak široké vrstvy obyvatelstva se do podobných aktivit zapojily. V archivech leží stohy archiválií dokumentující vznik a fungování nejrůznějších nadací – od těch drobných určených často jen pro jednu osobu, po velkoryse pojaté a často spojené s vybudováním zvláštních budov: sociálních ubytoven, nemocnic, ústavů či škol.

Takové aktivity vyžadovaly značné nasazení a často se z původních okrajových aktivit staly hlavní pracovní náplní příslušných jedinců. Známý je příklad tří generací rodiny Klarů, jejichž péčí vznikl v Praze moderně pojatý ústav slepců, pro nějž byla na Malé Straně dokonce vystavěna zvláštní budova.³

Nespravedlivě zapomenutou osobností je v tomto ohledu také Ludwig August Frankl (1810–1894). Pocházel ze staré židovské rodiny, která je od druhé poloviny 18. století doložena ve východních Čechách. U počátků jejího vzestupu stál Lazar Frankl (zemř. 1792), který se zapojil do obchodů známého židovského tabákového konsorcia a později byl

² Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Adelsarchiv (dále jen AVA), Hofkanzlei, Karl Joseph von Palm, Fürstenstand 1783.

³ Poslední člen rodu, Rudolf Maria Klar, byl za tyto své zásluhy roku 1894 bez taxy (tj. bez povinnosti zaplatit povyšovací poplatky) povýšen do rytířského stavu. AVA, Adelsarchiv, Rudolf Maria Klar, Ritterstand 1894.

nájemcem oblastního skladu tabáku v Chrudimi. Zřejmě právě práce v oblasti prodeje tabáku ho sblížily s rodinou Hönigů, kteří v 18. století hráli v této oblasti v monarchii vůdčí roli a jehož členové byli (i přes svou židovskou víru) povýšeni do šlechtického stavu.⁴ Lazar Frankl se dokonce oženil s dcerou hlavy celého rodu Löbla Höniga Marianne (zřejmě 1752–1829) a spříznil se tak s podnikatelskou elitou monarchie.

V pozadí tohoto manželství nepochybně stál jeho mimořádný podnikatelský talent, díky kterému Lazar záhy zbohatl a přes svou příslušnost k židovské obci se zařadil mezi přední obchodníky města Chrudimi. Po jeho časně smrti se však situace rodiny změnila. Marianne totiž neměla kauci potřebnou k provozování distribuce tabáku v Chrudimi a nakonec jen díky pomoci bratra, vládního rady Israele Höniga šlechtice z Hönigsbergu, získala nájem skladu tabáku v nedaleké obci Chrast, kam se i se sedmi dětmi přestěhovala.

Zde také vyrostl jejich starší syn Leopold (zřejmě 1776–1825), který pokračoval v rodinné tradici a v Chrastu provozoval zmíněný tabákový sklad. Východočeské městečko bylo ale ambicím další generace Franklů již malé a Leopoldovy syny nacházíme jako obchodníky v Praze i ve Vídni. Nepochybně největší osobností se však stal jeho prvorozený, který po narození dostal jméno Lazar, později byl ale znám jako Ludwig August (1810–1894).⁵

Ludwig August Frankl získal základní vzdělání v Chrastu. Již tehdy se projevilo jeho nadání pro jazyky (kromě němčiny a češtiny ovládl také hebrejštinu a latinu) a zájem o literaturu a poezii. Talentovaný chlapec navštěvoval od roku 1823 piaristické gymnázium na Novém Městě pražském. Dva roky nato mu však zemřel otec, rodina se dostala do finančních problémů a Ludwig August musel z Prahy odejít. Podařilo se mu ale získat stipendium v piaristické koleji v Litomyšli, a tak mohl ve studiu pokračovat. Právě zde se zřejmě zrodil jeho zájem o české dějiny a začal na toto téma psát básně a dramata. Jeho hra *Svatební noc* (*Brautnacht*) byla přes jisté nepříjemnosti s profesory dokonce roku 1827 sehraána kočovnickým divadelním souborem.

Od roku 1828 navštěvoval Frankl lékařskou fakultu univerzity ve Vídni a následně v Padově, přitom ale pokračoval v literární činnosti. Studium medicíny ukončil roku 1837 v Padově. V téže době se dočkal prvního ocenění, čestného občanství města Janova, které opěvoval ve svých dílech. Po promoci podnikl studijní cestu po Itálii a navštívil Řím. Po návratu do monarchie pobýval nějaký čas v Praze, kde se spřátelil se slavným přírodovědcem Kašparem hrabětem Sternbergem (1761–1838).

Usadil se ve Vídni, ale místo výkonu lékařské praxe přijal roku 1838 místo sekretáře vídeňské židovské obce. Nadále se věnoval především této práci, ale také žurnalistice a literatuře a v letech 1842–1848 vydával respektovaný časopis *Sonntagsblätter. Zeitschrift für soziales Leben, Literatur und Kunst*. Zapojil se do vídeňské revoluce roku 1848, po jejímž vypuknutí revoluce v březnu 1848 napsal báseň *Die Universität*. Byla vydána jako první necenzurovaný tisk v monarchii a dočkala se opakovaného zhudebnění. Roku 1851 se Frankl

⁴ K této otázce podrobně ŽUPANIČ, Jan, FIALA, Michal. *Nobilitas Iudaeorum. Židovská šlechta střední Evropy v komparativní perspektivě*. Praha: Agentura Pankrác, 2017.

⁵ Srov. FRANKL, Ludwig August. Zur Geschichte der Familie Frankl. *Zeitschrift für die Geschichte der Juden in der Tschechoslowakei*, 1931, vol. 1, s. 67–80. K jeho životu viz monografie HECHT, Louise (Hrsg.). *Ludwig August Frankl (1810–1894). Eine jüdische Biographie zwischen Okzident und Orient*. Köln: Weimar, 2016.

stal i ředitelem vídeňského hudebního spolku (*Wiener Musikverein*), kde také působil jako profesor estetiky.

Frankl byl aktivním členem vídeňské židovské obce, která jej roku 1850 jmenovala svým předsedou. Roku 1856 podnikl velkou cestu do Orientu: Řecka, Palestiny a Egypta. V Jeruzalémě pak z nadace založené jeho příbuznou Elise Herzovou (1792–1868), rozenou šlechtičnou Lämelovou, založil školu a dobročinný ústav určený mj. také pro slepce. Jeho zásluhy byly tak mimořádné, že mu rakouský císař z vlastního rozhodnutí a bez jakéhokoli doporučení úřadů roku 1869 udělil rytířský kříž *Řádu Františka Josefa*.⁶

Po návratu se začal intenzivně zabývat humanitární činností, především ochranou a péčí o nevidomé. Od počátku 60. let spolupracoval s vídeňským ústavem slepců a podařilo se mu dosáhnout toho, že od školního roku 1871/72 přijímal také židovské žáky. Roku 1869 přesvědčil židovského bankéře a mecenáše rytíře Jonase Königswartera (1807–1871), aby založil fond na zřízení židovského ústavu slepců a přispěl do něj velmi vysokou částkou. Ke stejnému kroku pak přiměl i další dva židovské finančníky (a jedny z nejbohatších obyvatel Rakouska) Eduarda rytíře Todesco (1814–1887) a Friedricha rytíře Scheye von Koromla (1815–1881).

Jen díky němu tak mohl vzniknout institut, který neměl ve střední Evropě obdobu. V letech 1871 až 1872 byl podle projektu Wilhelma Stiassneho vybudován na Hohe Warte v Döblingu u Vídně židovský ústav slepců. Ludwig August inicioval také svolání kongresu učitelů a vychovatelů nevidomých roku 1873, který jej jmenoval svým předsedou. Téhož roku se stal školním radou města Vídně. Je velmi pravděpodobné, že byl inspirován Pavlem Aloisem Klarem, jehož cílem bylo naučit slepce nějakou činnost, kterou by se pak sami mohli živit.

V tehdejší době bylo běžné, že se za své aktivity dočkal celé řady oficiálních ocenění. Kromě již zmíněného *Řádu Františka Josefa* byl jmenován čestným měšťanem Vídně (ale také Chrastu, Genny, Tiberie a Zafetu v Palestině), stal se rytířem švédského řádu *Vasa*, pruského řádu *Koruny*, řeckého řádu *Spasitele*, dánského řádu *Dannebrog* a brazilského řádu *Růže*, držitelem rakouské a pruské *Zlaté medaile za umění a vědu*, čestným občanem, čestným a skutečným členem geologického říšského vzdělávacího ústavu ve Vídni a řady vědeckých, uměleckých a dobročinných společností. Jeho literární práce vyšly ve více než milionu výtisků.⁷

Je přitom zajímavé, že nejvyššího ocenění, *Řádu železné koruny III. třídy* a následného povýšení do rytířského stavu, se Frankl dočkal nikoli za svou humanitární a pedagogickou činnost, ale coby milovník kultury a umění a iniciátor vybudování řady pomníků. Mezi nimi vynikaly pomníky básníka Josefa Emanuela Hilschera v jeho rodných Litoměřicích, skladatele Christopa Willibalda Glucka ve Vídni, Ludwiga van Beethoven v Heiligenstadtu

⁶ Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Inneres, Ministerium des Innern (1848–1918), Präsidium (1848–1918), Akten, Kt. 1126/1869.

⁷ WURZBACH, Constantin von. *Biographisches Lexicon des Kaiserthum Österreich*. Wien: Hof- und Staatsdruckerei, 1858, Bd. IV., S. 334–337; *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1957, Bd. 1, S. 347; Frankl, Ludwig August, Ritter von Hochwart, *Jewish Encyclopedia*, (online). Dostupné z WWW: <<http://www.jewishencyclopedia.com/view.jsp?artid=344&letter=F#ixzz0iLhIoBUY>>, [cit. 30. 5. 2018].

a zejména Friedricha Schillera ve Vídni. A právě nedlouho po odhalení posledního z nich byl roku 1876 vyznamenán řádem Železné koruny III. třídy. Na základě statutu tohoto řádu krátce nato požádal o udělení dědičného rytířského titulu, který získal 10. prosince 1876 spolu s predikátem „von Hochwart“, odkazujícím na ústav slepců na Hohe Warte, a erbem.⁸

Ludwig August rytíř Frankl byl dvakrát ženatý. První manželka Ernestine (Esther) Wienerová (1821–1857) zemřela velmi mladá. Podruhé se oženil s Paulou (1834–1895), dcerou pražského velkoobchodníka Hermanna Wienera⁹ (1797–1874) a Theresie rozené šlechtičny von Lämel (1795–1870), blízkou příbuznou své první ženy. Paula se stejně jako její muž zabývala dobročinností a stala se prezidentkou dívčího podpůrného spolku a členkou výboru rakouského *Červeného kříže*.¹⁰

Frankl ve svých aktivitách pokračoval i ve vysokém věku a při příležitosti 70. a 80. narozenin se dočkal dalších ocenění a čestných uznání. Roku 1880 pak bylo básnické dílo souborně vydáno ve třech svazcích. Zemřel roku 1894 ve Vídni. Místo svého posledního odpočinku našel na židovském oddělení vídeňského Ústředního hřbitova (Zentralfriedhof).¹¹

⁸ Jeho žádost o titul je zajímavá tím, že k popisu a nákresu požadovaného znaku připojil Frankl i vysvětlení jednotlivých symbolů: Davidova harfa odkazuje na jeho zásluhy na půdě múzického umění, had na profesi doktora lékařství, palma upozorňuje na jeho cestu na Blízký východ a založení ústavu slepců v Jeruzalémě. Stejnou symboliku má i figura slepého dítěte v prvním klenotu (zásluhy o založení ústavu na Hohe Warte a výkon funkce předsedy kongresu učitelů a vychovatelů v ústavech slepců). Jednorožec z druhého klenotu byl převzat z erbu Friedricha Schillera. AVA, Ludwig August Frankl, Ritterstand (von Hochwart) 1876.

⁹ Wienerové patřili mezi elitu pražské židovské společnosti. Syn Hermanna a Theresie, Eduard (1822–1886), se později stal známým vídeňským bankéřem a roku 1867 byl povýšen do rytířského stavu s predikátem „von Welten“. Jeho syn Rudolf pak roku 1918 získal stav svobodných pánů. Viz AVA, Adelsarchiv, Wiener von Welten, Adelsakt 1867–1918.

¹⁰ Úmrtní oznámení in *Neue Freie Presse*, 26. 8. 1895, s. 14.

¹¹ Zajímavé jsou osudy jeho synů, kteří se mu narodili v druhém manželství. Starší Dagobert Bruno (1860–1943) se stal doktorem práv a později zastával úřad sekretáře Severní dráhy císaře Ferdinanda. Roku 1890 vystoupil z řad židovské obce a ještě téhož roku konvertoval k luterství. Jeho smrtí rod vymřel po meči. Mladší syn Lothar (1862–1914) vystudoval jako jeho otec lékařskou fakultu Vídeňské univerzity, kde roku 1886 získal doktorát. Někdy působil v Institutu experimentální patologie a roku 1887 se stal vedoucím oddělení pro nervové nemoci na Nothnagelově klinice. Byl také pedagogicky činný: roku 1891 byl jmenován soukromým docentem neurologie a psychiatrie a roku 1912 mimořádným profesorem Vídeňské univerzity. Obecně byl uznáván jako skvělý diagnostik a operatér i jako vynikající učitel.

SEZNAM LITERATURY

Allgemeine Deutsche Biographie. Leipzig: Duncker & Humblot, Bd. 48.

Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1957, Bd. 1.

Jewish Encyclopedia, (online), dostupné z WWW:
<<http://www.jewishencyclopedia.com/view.jsp?artid=344&letter=F#ixzz0iLhIoBUY>>,
[cit. 30. 5. 2018].

FRANKL, Ludwig August. Zur Geschichte der Familie Frankl. *Zeitschrift für die Geschichte der Juden in der Tschechoslowakei*, 1931, vol. 1, s. 67–80. ISSN 2570-7728.

HECHT, Louise (Hrsg.). *Ludwig August Frankl (1810–1894). Eine jüdische Biographie zwischen Okzident und Orient*. Köln: Weimar, 2016. ISBN 978-3-412-50374-1.

WURZBACH, Constantin von. *Biographisches Lexicon des Kaiserthum Österreich*. Wien: Hof- und Staatsdruckerei, 1858, Bd. IV.

ŽUPANIČ, Jan, FIALA, Michal. *Nobilitas Iudaeorum. Židovská šlechta střední Evropy v komparativní perspektivě*. Praha: Agentura Pankrác, 2017. ISBN 978-80-86781-35-8.

(Prof. PhDr. Jan Županič, Ph.D. je historik, specializuje se především na dějiny šlechtických elit Rakouské monarchie a dějiny habsburské říše v 19. a 20. století.)